

Suunnitelmat Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi vuosina 1813–1852

Vaasan kaupungin ortodoksinen kirkko täytti 130 vuotta 1996. Tuona aikana se on ollut arvossapidetty venäläisen varuskunnan kirkko, halveksittu »ryssän kirkko», pommitusten lähes raunioittama pikkupyhäkkö ja korjausten jälkeen ortodoksien lähes läntisin kirkko koko Euroopassa. Kirkon vaiheet tunnetaan kohtalaisen hyvin.

Vaasan ortodoksisen kirkon historia on kuitenkin melkoisesti vanhempi kuin kaupungin venäläisen kasarmialueen tiilikirkon historia. Tämä osa kirkon historiaa ja suunnittelun eri vaihtoehdot ovat tutkimuksissa jääneet melkoisen vähälle huomiolle, minkä vuoksi tässä työssä on tarkoituksena selvittää kirkon varhempia historiaa. Luontevaksi ajanjaksoksi osoittautuivat vuodet 1813–1852. Vuonna 1813 nimittäin tehtiin ensimmäinen ehdotus, jossa Vaasan kaupunkiin toivottiin sen ortodoksille omaa kirkkoa. Vuonna 1852 kaupunki paloi kokonaan, eli Vanhan Wirsi- ja Ewankeliumikirjan sanoin: »W. 1852 oli Suomessa raskas palovuosi, jona, paitsi laweita kulovalkeita, Porin ja Vaasan kaupungit tulelta hävitettiin.»¹

Vanha raunioitunut kaupunki hylättiin. Uusi Vaasa voitiin suunnitella aivan uudeksi kaupungiksi asemakaavasta lähtien tuoreiden arkkitehtonisten ajatusten pohjalta. Ruotsista Vaasan lääninarkkitehdiksi valittu C. A. Setterberg piirsi Vaasalle ruutu- asemakaavan, jossa näkyy tietoinen pyrkimys empiren kaavaperinteen murtamiseen.²

Setterbergin kokonaissuunnitelmaan liittyivät oleellisina osina heti ensi vaiheessa myös hänen itse suunnittelemansa kaupungin keskeiset rakennukset: hovioikeus, hallintotalo sekä Kirkkopuistikoksi nimetyn leveän puistokadun muodostaman akselin päihin sijoittuvat luterilainen ja ortodoksinen kirkko.³ Setterbergin tarkoitus siis oli, että ortodoksinen kirkko olisi osa kaupungin kokonaissuunnitelmaa. Tähän vedoten hän hylkäsi aiemmat kirkkosuunnitelmat ja piirsi itse sen kirkon, joka lopulta rakennettiin vuosina 1860–1866.⁴

Vanhaa Vaasan kaupunkia ja pelkästään sen ortodoksista kirkkoa koskevissa tutkimuksissa on tähän mennessä tunnettu oikeastaan vain kaksi eri kirkkosuunnitelmaa. Jäljempänä tarkemmin kuvatut painetut lähteet tietävät, että ensimmäisen niistä teki Vaasan lääninarkkitehti Carl E. J. Gustavson ja toisen Suomen intendentinkonttorin päällikkö arkkitehti Ernst Lohrmann. Molemmat suunnitelmat ovat vuodelta 1850.

¹ Suomalainen Wirsi- ja Ewankeliumikirja (1854), s. 19.

² Lilius 1985, s. 37 sekä kuva asemakaavasta, s. 75.

³ Lehtikanto 1943.

⁴ Uuteen Vaasaan ei enää suunniteltu rakennettavaksi ortodoksista kirkkoa niiden piirustusten pohjalta, joita tässä tutkimuksessa tarkastellaan. Sen sijaan uuteen kaupunkiin piti rakentaa kirkko Käkisalmen ortodoksisen kirkon piirustuksilla. Tätä ehdotusta Setterberg kuitenkin vastusti. Kansallisarkisto (KA), Kenraalikuvernöörin kanslian (KKK) akti 49/1862, lääninarkkitehti Setterbergin muistio 22.12.1857.

C-B. J. Petander esittää Vaasan ortodoksisen kirkon historiikissa oletuksen, että kirkosta olisi tehty kolmaskin suunnitelma. Sen tekijäksi Petander on tiennyt nimetä »venäläisen arkkitehdin Kudinoffin». Kirkon piirustuksia Petander ei ole löytänyt. Hän esittää myös, että kirkon neljännet piirustukset olisi tehnyt jälleen Lohrmann ja että keisari olisi ne hyväksynyt.⁵ Petanderin arvelu on kuitenkin osoittautunut vääräksi, kuten myöhemmin tarkemmin esitetään.

Mirjam Lehtikanto on puolestaan löytänyt rakennuspiirustuksia, joista hän aivan oikein on arvellut, että ne esittävät Vaasan ortodoksisen kirkon jotain suunnitelmaa. Lehtikanto ei kuitenkaan ole saanut selvitettyksi tämän kirkkosuunnitelman laatijaa.⁶

Seuraava esitys Vaasan ortodoksikirkon varhemmasta historiasta perustuu osittain ennen käyttämättömiin asiakirjoihin. Olen löytänyt yhteensä viidet eri piirustukset Vanhaan Vaasaan aiotusta ortodoksisesta kirkosta. Työn päälähteet ovat Kansallisarkistossa säilytettävät Suomen kenraalikuvernöörin kanslian ja valtiosihteerin viraston arkistot. Niiden kokoelmiin sisältyvät Vanhan Vaasan ortodoksikirkon historiaan liittyvät suunnitelmat piirustuksineen. Lisäksi olen käyttänyt Museoviraston rakennushistorian osaston nk. Åkerfeldtin kokoelmassa olevia kirkon piirustuksia.

Ensimmäiset aloitteet ortodoksisen kirkon saamiseksi Vaasaan

Kun Venäjä oli valloittanut Suomen, se perusti varuskuntia maan eri puolille. Vaasan varuskunta oli näistä tuskin vähäpätöisin. Kyseessä oli suuriruhtinaskunnan läntisin kaupunki, jonka Pohjanlahden kapein kohta Merenkurkku erotti Venäjän Ruotsista. Vaasan sotilaallista merkitystä ei kuitenkaan pidä liioitella. Pohjanmaalla ja Vaasalla (Korsholma) sen keskuksena oli sitä vastoin jo keskiajalta lähtien läheiset taloudelliset siteet ja yhteydet Ruotsiin. Oli siis luontevaa, että Pohjanlahden rannalle Vaasan kaupunkiin varuskunnan perässä pyrki joukko venäläisiä kauppiaita. Näistä mahtavin oli suurkauppias Ivan Lisitsyn. Hän oli syntynyt vuonna 1784 Käkisalmissa, missä Lisitsynien kauppiassuku oli tunnettu jo 1700-luvulla.⁷ Vaasassa Ivan Lisitsyn menestyi niin hyvin, että ainoastaan C. G. Wolff, joka vuonna 1850 oli Suomen suurin laivanvarustaja, oli häntä rikkaampi. Lisitsynin varallisuudesta kertoo myös se, että hänellä oli kaksikerroksinen kaupunkitalo, jossa oli kaksikymmentäviisi huonetta. Samassa rakennuksessa sijaitsi myös kauppa.⁸

Lisitsyn halusi, että hänen menestyksensä muisto säilyisi kaupungin historiassa. 1830-luvun lopulla päätettiin silloiseen Vaasan sisäsatamaan kaivaa kanaali, jotta merenkulku ei maannousun takia tyrehtyisi kokonaan. Vaasan kauppiaat osallistui-
vat kanaalin kaivamisen rahoittamiseen, ja Lisitsyn mitä ilmeisimmin halusi, että hänen äveriäisyytensä ohittaisi muut vaasalaiskauppiaat. Hän lupasi lahjoittaa kanaalityöhön tuhat ruplaa sillä ehdolla, että kanaali saisi hänen nimensä. Tähän maistraatti ei suostunut, jolloin Lisitsyn perui tarjouksensa.⁹

Kanaalin rahoittaminen – tai sen nimeäminen – ei kuitenkaan ollut tämän venäläisen kauppiaan ainoa suuri suunnitelma Vaasassa. Lisitsyn oli jo vuonna 1813 ehdottanut, että kaupunkiin pitäisi rakentaa venäjänuskoisille oma kirkko. Ehdotus ei toteu-

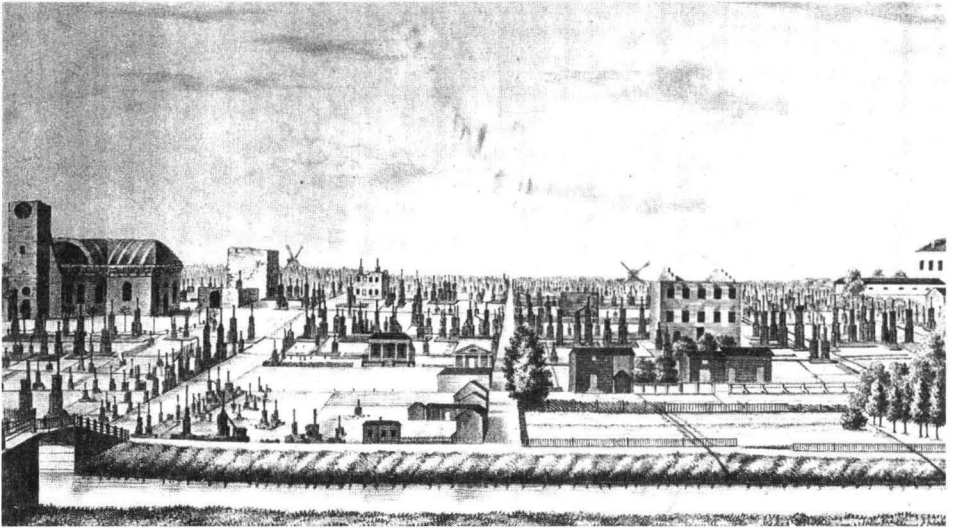
⁵ Petander 1982, s. 23–24.

⁶ Lehtikanto 1981, 90–91.

⁷ Mäkelä 1983, s. 172; Puramo 1958, s. 294.

⁸ Mäkelä 1983, s. 151.

⁹ Aspelin 1892, s. 278.

Kuva 1. Vanha Vaasa vuoden 1852 tulipalon jälkeen. Torin oikeassa laidassa Vaasan venäläisen varuskunnan ensimmäinen ortodoksinen kirkko. Eilispäivän Vaasa – Vasa av i går. Pohjanmaan museo. s.a.

tunut, koska Suomen senaatti oli sitä mieltä, että Vaasassa oli liian vähän ortodokseja kirkkoa varten. Vuonna 1822 Lisitsyn kuitenkin uudisti ehdotuksensa kahden muun Vaasan venäläisen kauppiaan tukemana. Mutta tämäkin ehdotus torjuttiin samalla perusteella kuin ensimmäinen.¹⁰

Lisitsynin lisäksi Vaasaan oli 1810-luvulla muuttanut viisi muuta venäläiskauppiasta. Seuraavalla vuosikymmenellä Vaasan maistraatti myönsi kauppiaasioikeudet vielä kuudelle venäläiselle.¹¹

Venäläisen varuskunnan kirkoksi oli kaupungin torin laidasta muutettu tavallinen asuinrakennus (kuva 1). Muutostöissä rakennuksen torille päin aukeava pääty oli muutettu kreikkalaisen temppelin mukaiseksi. Siinä oli päätykolmio ja kaksi doori-laista pylvästä. On oletettu, että kirkkorakennuksen ulkoarkkitehtuurin olisi suunnitellut C. L. Engel, jonka piirtämiä rakennuksia kaupungissa oli tuolta ajalta muitakin.¹² Tällä hetkellä käytettävissä olevien lähteiden perusteella asia ei ratkea.

Vuonna 1845 Lisitsyn ehdotti kolmannen kerran ortodoksisen kirkon rakentamista. Tällä kertaa hän lupasi lahjoittaa kirkon rakentamiseen 10 000 ruplaa. Hän oli jopa valinnut tulevalle kirkolle paikan. Se piti rakentaa kaupunkiin johtavan vastavalmistuneen kanaalin rannalle korkealle Korsholman kukkulalle (kuva 2). Lisitsyn oli valinnut paikan huolella. Korsholman kukkula kaupungin itälaidalla oli nimittäin muuta kaupunkia huomattavasti korkeampi alue.¹³

Kukkulalla oli Lisitsynin aikana nähtävissä vielä vanhan maaherran virkatalon kivijalkaa. Paikalle suunniteltiin tuolloin myös maaherran uutta virkataloa, mutta muuten kukkulalla oli tilaa rakentamiselle. Ilmeisesti Lisitsyn halusi kirkon kohoavan

¹⁰ Petander 1982, s. 14–15, ja siinä mainitut lähteet.

¹¹ Mäkelä 1983, s. 52 ja s. 456: asetelma 2 kauppiaa oikeuksien anojista maistraatin pöytäkirjojen mukaan 1813–1852.

¹² Petander 1982, s. 17–19 sekä siinä mainitut lähteet.

¹³ VSV akti 64/1848, valtiosihteerin kirje kenraalikuvernöörille 23.12.1848.

Kuva 2. Näkymä Korsholman kukkulalta. J. G. Hedmanin akvarelli 1840-luvulta. Pohjanmaan museo.

tuota maallisen vallan symbolia vastapäätä. Kukulalta ne olisivat todella hallinneet kaupunkikuvaa. Niitä vastapäätä oli kaupunkikuvaa muuten hallitseva kustavilainen hovioikeuden talo. Kaupungin 1600-luvulla rakennettu luterilainen kivikirkko ja sen tapuli olisivat jääneet syrjään tästä uudesta kaupunkikeskuksesta. Mitään tietoja ei ole säilynyt siitä, oliko Lisitsynillä mahdollisesti jo pidemmälle edenneitä suunnitelmia kirkosta, suunnittelija valittuna tms. Hänen lahjoituksessaan sanotaan ainoastaan, että kirkko pitää rakentaa kivistä.¹⁴

Tällä kertaa Vaasan läänin maaherra puolsi Lisitsynin anomusta, painottaen sitä, että kirkosta tulisi tehdä yhteinen venäläiselle varuskunnalle ja kaupungin muille venäläisille asukkaille.¹⁵

Kenraalikuvernööriltä Lisitsynin kirje kulki Pyhälle synodille Pietariin. Myös Pyhä synodi suhtautui nyt kirkon rakentamiseen myönteisesti. Ilmeisesti muuttuneisiin asenteisiin oli syynä se, että Vaasassa katsottiin nyt tarvittavan ortodoksista kirkkoa.¹⁶ Sotaväen määrä oli kasvanut 1840-luvulle tultaessa, kun kaupunkiin oli vuonna 1835 siirretty Viipurin jalkaväkirykmentti. Venäläisen siviiliväestön määrä sen sijaan ei ollut kasvanut sanottavasti: kauppiaksi oli 1830-luvulla hyväksytty vielä kaksi uutta venäläistä, sen jälkeen ei enää muita.¹⁷ Tästä ilmeisesti johtui, että maaherra ehdotti kirkon rakentamista yhteisesti sekä sotaväelle että siviileille. Lisitsynin lahjoittamalla rahamäärällä ei kuitenkaan olisi rakennettu ainakaan kivikirkkoa. Mutta ehkäpä Venäjän armeijalta olisi saatavissa lisärahoitusta. Pyhä synodi siirsi asian tuossa vaiheessa Venäjän armeijan ja laivaston hoidettavaksi.¹⁸

¹⁴ KKK akti 32/1846, kauppias Ivan Lisitsynin lahjoituskirje 6.12.1845.

¹⁵ KKK akti 32/1846, Vaasan läänin maaherran kirje kenraalikuvernöörille 8./20.12.1845.

¹⁶ KKK akti 32/1846, Pyhän synodin kirje kenraalikuvernöörille 16.12.1846.

¹⁷ Mäkelä 1983, s. 260 ja 456: asetelma 2 kauppa-oikeuksien anojista maistraatin pöytäkirjojen mukaan 1813–1850.

¹⁸ KKK akti 32/1846, Pyhän synodin kirje kenraalikuvernöörille 16.2.1846.

Lisitsynin kirkkoehdotus oli vihdoinkin lähtenyt etenemään yli kolmenkymmenen vuoden kuluttua siitä, kun hän oli ensimmäisen kerran ehdottanut kirkon rakentamista. Ehdotusta ei enää Suomessa eikä Pietarissa vastustettu. Lisitsynin alkupääomalla oli merkityksensä asian etenemiselle. Venäjän sotalaivos ei kuitenkaan näytä olleen halukas rahoittamaan kirkon rakentamista; sen edustajia ei asiakirjoissa alkuvaiheen jälkeen enää mainita. Kenraalikuvernööri sitä vastoin lupasi, että kirkon rakentamiseen oli tarvittaessa saatava lisärahoitusta yleisistä varoista.¹⁹ Näin Suomen senaatti kytkettiin mukaan suunnitelmaan. Senaatti puolsikin kirkon rakentamista marraskuussa 1848. Vaasan läänin maaherran esityksestä valittiin jopa kirkon rakennuspaikaksi Lisitsynin ehdotuksen mukaisesti tontti Korsholman kukkulalta. Tontin suuruudeksi määrättiin 160 x 130 kynnärää.²⁰

Tammikuussa 1849 kauppias Lisitsynin haaveista näytti tulevan totta. Kun keisari Nikolai I:n myönteinen päätös asiassa saapui Vaasaan, oli kauppias Lisitsyn itse kuitenkin jo ehtinyt kuolla.

Ensimmäinen kirkkosuunnitelma: lääninarkkitehti Carl E. J. Gustavson

Vaasan läänin lääninarkkitehdiksi oli vuonna 1849 nimitetty Carl J. E. Gustavson. Sitä ennen hän oli toiminut intendenttikonttorin kolmantena konduktöörinä.²¹ Vaasaan hän tuli kesällä 1849. Hänen ensimmäisiä julkisia rakennustehtäviään oli juuri Vaasaan tarkoitettun ortodoksikirkon piirtäminen. Vaasan läänin maaherra antoi tämän tehtävän Gustavsonille jo samana vuonna, 1849. Hän puolestaan oli saanut määräyksen Suomen kenraalikuvernööriltä.²²

Suomen tuolloinen kenraalikuvernööri, ruhtinas Menshikov vietti, kuten tunnettua, aikaansa mieluummin Pietarissa kuin Suomessa. Helsingin kenraalikuvernöörinkansliassa hänen tehtäviään hoiti kenraalikuvernöörin apulainen Platon Rokassovski. Myös Vaasan ortodoksista kirkkoa koskeva kirjeenvaihto on kenraalikuvernöörin osalta hoidettu etupäässä Rokassovskin toimesta. Tosin Menshikovkin näyttää aika ajoin tunteneen odottamatonta kiinnostusta Vaasan kirkkohankkeen etenemiseen.

Myönteisestä päätöksestä huolimatta kirkon rakentamisen aloittaminen näytti viivästyvän. Niinpä kauppias Lisitsynin leski kirjoitti keväällä 1849 kaksi kertaa suoraan kenraalikuvernööri Menshikoville ja pyysi tätä kiirehtimään asiaa. Leski kysyi, miksi Vaasan kirkon rakentamisessa ei tunnuttu edettävän lainkaan, vaikka hänen miesvainajansa oli lahjoittanut rahat, valinnut kirkon paikan ja keisari oli hyväksynyt kirkon rakentamisen. Miksi Suomen viranomaiset viivyttelivät rakentamista?²³

Kun Menshikov sai lesken ensimmäisen kirjeen, hän oitis tiedusteli syytä siihen, miksei suunnitelma todellakaan edistynyt.²⁴ Kenraalikuvernöörinkanslia osoitti kysymyksen intendenttikonttorille, joka vastasi, ettei asialle todellakaan ollut tehty mitään sen jälkeen, kun Suomen senaatti oli vahvistanut kauppias Lisitsynin valitseman

¹⁹ KKK akti 32/1846, kenraalikuvernöörin muistio 28.3./9.4.1850.

²⁰ VSVakti 64/1848, senaatin esitys keisarille ortodoksisen kirkon rakentamisesta Vaasaan 30.10./11.11.1848.

²¹ VSV akti 351/1849, Uudenmaan ja Vaasan läänin lääninarkkitehtien nimitykset.

²² KKK akti 32/1846, Vaasan läänin maaherran kirjeet kenraalikuvernöörille 24.6./6.7. ja 21.11./3.12.1849.

²³ KKK akti 32/1846, kauppiaanleski Maria Lisitsynin kirjeet kenraalikuvernöörille huhtikuussa 1846 ja 24.6.1849.

²⁴ KKK akti 32/1846, kenraalikuvernöörin kirje KKK:lle 25.4./7.5.1849.

kirkon paikan.²⁵ Vaasan läänin maaherra puolestaan ilmoitti, että Vaasassa ei suunnitelmaa ollut jatkettu siksi, ettei siellä maistraatin mukaan enää asunut kauppias Lisitsynin perillisiä. Näin ollen maistraatilla ei ollut ohjeita kirkon suunnitteluun.²⁶ Lähteiden valossa ei selviä, mikä on ollut syy vitkutteluun. Aatehistoriallisesti olisi kiehtovaa nähdä juuri tässä kohdin kulttuurien yhteentörmäys. Korsholma, Vaasa, Pohjanmaa – ikivanhat yhteydet luterilaiseen länteen, Ruotsiin – toisaalta outo, uusi, kaupassa ja varuskunnassa näkyvä itä, Venäjä ja Bysantti. Olihan Lisitsyn saanut kirkolleen kaupungin parhaimpiin kuuluvan paikan Korsholman kukkulalta kaupunkiin johtavan kanaalin varrelta. Tälle paikalle olivat perimätiedon mukaan saapuneet ensimmäiset lännestä tulleet kristityt 1200-luvulla. Nyt sinne haluttiin kohottaa itäisen uskon voitonmerkiksi tulkittava »venäläis-kreikkalainen» kirkko – kuten aikalaiset sitä nimittivät.

Kenraalikuvernöörinkanslia patisteli vaasalaisia edistämään kirkon rakentamista. Maaherran ja Vaasan maistraatin oli tehtävä jotain asian etenemiseksi. Näin myös tapahtui: maaherra antoi tehtävän vasta nimitetylle lääninarkkitehti Gustavsonille.

Mutta Gustavsonin piirustuspöydälläkään asia ei edennyt. Oli jo myöhäinen syksy, kun kenraalikuvernöörin virastosta kyseltiin uudestaan Vaasan läänin maaherralta kirkon piirustuksia. Maaherra vastasi joutuneensa jo useampaan kertaan, viimeksi marraskuun puolivälissä, tiedustelemaan arkkitehdiltä, miksi piirustusten valmistuminen vei niin paljon aikaa. Tämä oli maaherran mielestä sitäkin anteeksiantamatompaa, kun Gustavsonilla ei tuolloin ollut muita virallisten rakennusten töitä kesken.²⁷

Maaherran käsitys, ettei lääninarkkitehdillä olisi ollut muita töitä, ei pidä täysin paikkaansa. Gustavson oli heti Vaasaan saavuttuaan kesällä 1849 nimitetty uuden maaherran virkatalon rakennuskomitean johtoon. Tosin tämänkään, intendentinkonttorin päällikön Ernst Lohrmannin suunnitteleman rakennuksen työt eivät ottaneet edistyäkseen. Tämä seikka oli kärjistänyt maaherran ja Gustavsonin välejä jo ennen kirkon aiheuttamia kiistoja. Lääninarkkitehdin ja maaherran välisiä suhteita hiersi myös se, ettei arkkitehti halunnut ottaa vastaan suoranaisia määräyksiä maaherralta.²⁸ Mutta puolen vuoden kuluttua siitä, kun maaherra oli määrännyt lääninarkkitehdin ryhtymään töihin, Gustavson tammikuun alussa 1850 lähetti suunnittelemansa kirkon kustannuslaskelmat kuvernöörille.²⁹

Millainen Gustavsonin suunnittelema kirkosta piti tulla

Varsinaiset piirustukset Gustavson on päivännyt vasta maaliskuussa 1850. Niihin kuuluvat pohjapiirros, eteläsivun fasadi ja poikittaisleikkaus kirkosta (kuva 3) Se, että hänen kustannuslaskelmansa kuitenkin olivat valmiit jo kaksi kuukautta ennen kirkon piirustuksia, kertoo siitä, että hän oli jo tuolloin luonnostellut kirkkoa ja laskenut sen rakennuskustannuksia.

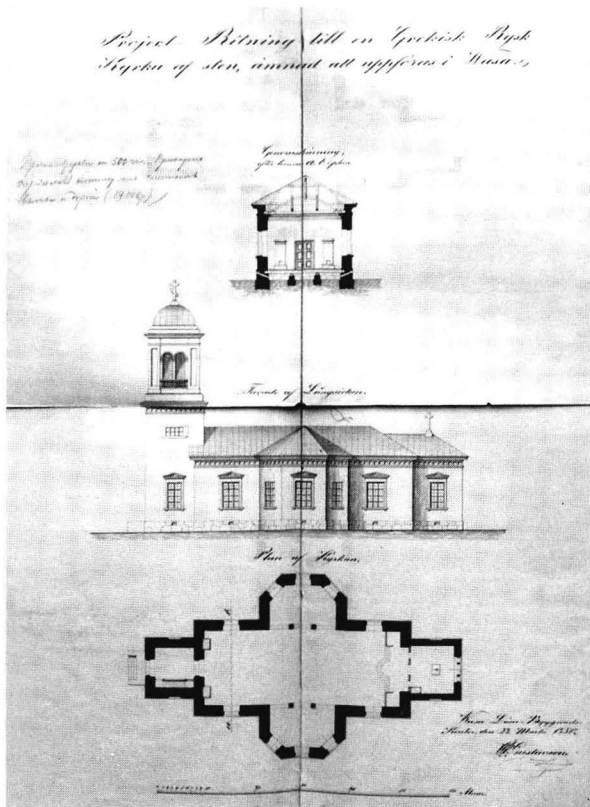
²⁵ KKK akti 32/1846, KKK:n kirje intendentinkonttorille 26.4./8.5.1849 ja intendentinkonttorin vastaus 10.5.1849.

²⁶ KKK akti 32/1846, Vaasan läänin maaherran kirje kenraalikuvernöörin apulaiselle 18./30.5.1849.

²⁷ KKK akti 32/1846, Vaasan läänin maaherran kirje kenraalikuvernöörin apulaiselle 21.11./3.12.1849.

²⁸ Rakennushallituksen arkisto, tulleetasiakirjat 1849–1850. Länearkitekt Gustavsons akter och klagomål angående Kommitten för Vasa Läneresidens.

²⁹ KKK akti 32/1846, Material- och kostnadsförslag, 14.1.1850, allekirjoittanut C. E. J. Gustavson.

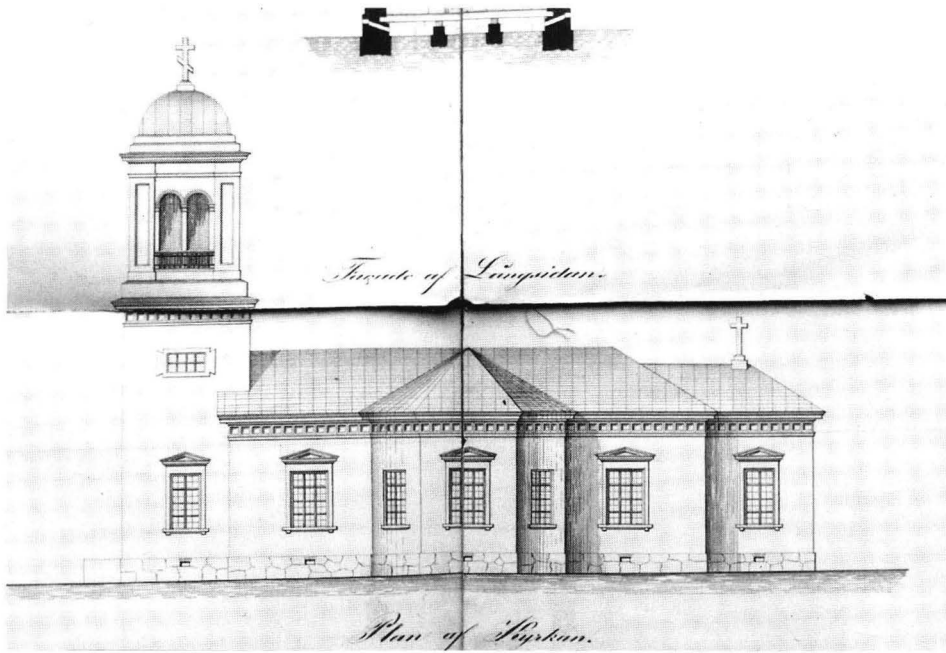
Kuva 3. Carl E. J. Gustavsonin suunnitelma Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi. Poikkileikkaus, eteläfasadi ja pohjakaava. Kuvat 3–7: KA, KKK akti 32/1846.

Kustannuslaskelmien mukaan Gustavsonin suunnittelemasta kirkosta piti tulla ristikirkko, jonka runkokuoneen pituus olisi ollut 40 ja leveys 15 kyynärää. Runkokuoneeseen liittyivät vielä kapeammat alttarihuone ja eteinen. Ristisakarot puolestaan oli tarkoitus tehdä 9 x 14 kyynärän mittaisiksi. Kirkko piti rakentaa tiilestä ja rapata valkoiseksi sekä ulko-että sisäpuolelta. Siihen kuului myös tiilinen kellotorni, joka yhdessä puisen kupolin ja sen lanterniinin kanssa kohoaisi 35 kyynärän korkeuteen.³⁰

Materiaalikuluihin Gustavson laski kuluvan 9 993 ruplaa ja palkkakustannuksiin 5 179,28 ruplaa. Yhteensä kirkon kustannukset nousisivat siis viiteentoista tuhanteen ruplaan. Mutta laskelmista puuttuivat lähes kokonaan interiöörin materiaali- ja työ-kustannukset. Gustavson ei ole tehnyt kirkkoa varten minkäänlaista sisustussuunnitelmaa, ja hän huomauttaakin laskelmansa lopuksi, että kirkon hintaa tulee nostamaan sisätilojen viimeistely. »Täydelliseen lopputulokseen kuuluisi vielä niin kutsuttu ikonostaasi tai se seinä, joka erottaa kirkon sakaristosta tai kaikkein pyhimmästä huoneesta, tornin kellot ja ikonostaasia molemmin puolin kiertävä aita kuorolaulajia varten ym. Mutta koska tällainen ei oikeastaan kuulu itse rakentamiseen, vaan riippuu enemmän tai vähemmän siitä loistosta ja kalleuksista, joita halutaan käyttää, ei näitä ole otettu mukaan itse laskelmiin».³¹ Arkkitehdin tekemästä poikkileikkauspiirustuksesta näkyy, että ikonostaasi on pelkkä kahden kaakeliuunin väliin luonnosteltu seinä

³⁰ Kyynärä, ruots. aln, ven. lokot' = 59,38 cm.

³¹ KKK akti 32/1846, Material- och kostnadsförslag 14.1.1850.

Kuva 4. Gustavsonin suunnitelma, eteläfasadi.

(kuva 5). Edellä siteerattu Gustavsonin kirjeen katkelma kertoo myös jotain siitä, kuinka vierasta itäisen rakennusperinteen muotokielen omaksuminen oli länsimaiseen perinteeseen kasvaneelle arkkitehdille.

Ennen Vaasaan nimittämistään Gustavson oli ollut intendentinkonttorin kolmas konduktööri. Hän oli 1830- ja 1840-luvuilla piirtänyt useita porvaristaloja Helsinkiin. Professori Nils Erik Wickberg on löytänyt näitä suunnitelmia Helsingin maistraatin arkistosta, siksi että Gustavson useista kollegoistaan poiketen signeeraasi työnsä näkyvästi. Wickbergin mielestä Gustavsonin piirtämille empiretaloille on arkkitehtonisesti ominaista »vårdade men styva prägel». ³² Samaa luonnehdintaa voi käyttää myös Gustavsonin suunnittelema Vaasan ortodoksisesta kirkosta. Hänen muotokielensä on niukkaa. Vaasan kirkon suunnitelmassa ainoastaan koristeFriisi ja ikkunoiden yläpuolella olevat päätykolmiot rytmittävät puhtaaksi rapattua seinäpintaa (kuva 4).

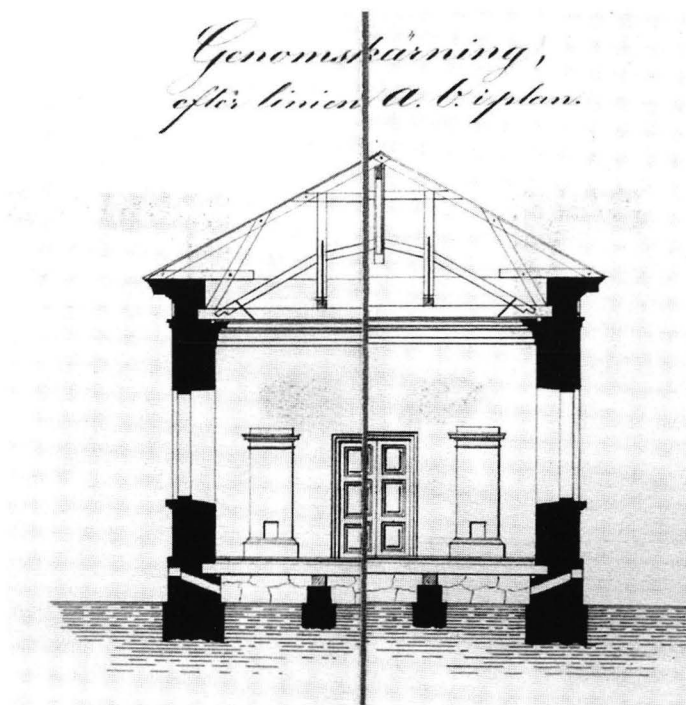
Vesikaton alapuolella kiertää kreikkalaismeanderi. Sama aihe erottaa toisistaan myös tornin rungon ja huipun, jonne on ilmeisesti tarkoitettu sijoittaa kellot. Kelloaukko on kahdesta kaaresta muodostuva arkadi. Arkadia rajaavat vielä matalat nissit. Tornin huippuna on empiretyylinen kupoli, joka oli tarkoitus rakentaa puusta (kuva 4).

Ortodoksisia kirkkoja ei 1800-luvun alkupuolella ollut Vanhan Suomen kirkkoja lukuunottamatta vielä rakennettu Suomeen muita kuin C. L. Engelin suunnittelemat Pyhän kolminaisuuden kirkko Helsingissä (suunnitelma vuodelta 1824) ja Pyhän Aleksandran kirkko Turussa (suunnitelma vuodelta 1838). Molemmat edustavat empireä. ³³ Turun ortodoksinen kirkko on pyöreä. Sen sijaan Gustavsonin kirkko muistuttaa Engelin Helsinkiin suunnittelemaa Pyhän kolminaisuuden kirkkoa siinä, että molemmat

³² Wickberg 1978, s. 81.

³³ Pöykkö 1979, s. 471–473.

Kuva 5. Gustavsonin suunnitelma, poikkileikkaus.

ovat länsitornillisia pitkäkirkkoja. Molemmat on myös suunniteltu yksiläiväisiksi. Engelin kirkossa runkokuoneeseen liittyvät sitä kapeammat itäpäädyn alttarihuone ja länsipäädyn eteinen. Alttarihuone on pohjaltaan puolipyöreä. Myös Gustavsonin suunnitelmassa runkokuoneeseen liittyvät sitä kapeammat alttarihuone ja eteinen. Hänen suunnitelmansa poikkeaa Engelin kirkosta siinä, että itse runkokuoneeseen liittyvät kaksi symmetristä lyhyehköä poikkilaivaa, joiden ulkoseinät on viistottu kuusikulmaisiksi. Molempien transeptien ja runkokuoneen yhtymäkohdissa on sisätilaa jäsentämässä kaksi pylvästä. Näin tukirakenteen pylväät eivät katkaise itse kirkkosalin vertikaalisuutta korostavaa yhtenäistä tilaa. Näiden vastapainoksi itäpäädyn alttarihuone on pohjaltaan suorakulmio, eikä monikulmainen apsis. Täten kirkon suorakaiteenomainen yleisilme rytmittyy ja katkeaa poikkilaivojen seinäjäsentelyn ansiosta.

Kuinka Gustavsonin suunnitelman kävi

Gustavson piti kirkkoaan suurena. Mitään tietoja ei ole säilynyt siitä, saiko hän työhön ryhtyessään tarkempia ohjeita siitä, minkä kokoinen kirkosta piti tulla. Gustavsonin tietojen mukaan Vaasassa oli tuolloin yhteensä 340 ortodoksia, siviiliväestö ja sotaväki huomioon ottaen. Hän laski kirkkoonsa mahtuvan kuitenkin viidestä sadasta kuuteensataan kävijää. Kirkon kokoa arkkitehti perusteli sillä, että venäläisten määrä Vaasassa tulisi kasvamaan.³⁴

³⁴ KKK akti 32/1846, Material- och kostnadsförslag 14.1.1850.

Gustavsonin laskelma oli kuitenkin liian suuri. Venäläistä sotaväkeä oli Suomessa ollut enimmillään heti maan valloituksen jälkeen keväällä 1809 noin 55 000 miestä. Vaasan osastossakin oli noin 10 000 sotilasta. Haminan rauhan jälkeen sotilaiden määrää pieneni jatkuvasti. Aina 1850-luvulle venäläisiä joukkoja oli Suomessa keskimäärin 12 000 miestä. Euroopan »hullu vuosi» 1848 muutti kuitenkin kaiken: venäläisten joukkojen määrää lisättiin Suomessakin. Gustavsonin arvio ei Vaasan kohdalla kuitenkaan toteutunut edes Krimin sodan vuosina 1853–1856. Venäläisten joukkojen määrä Suomessa oli tuolloin noin 50 000, mutta ne oli pääasiallisesti sijoitettu etelärannikolle.³⁵ Vaasan väkiluku vuonna 1850 oli 3129 henkeä. Sotaväen osuus heistä oli noin 12 %, siis vajaat 400.³⁶

Venäläisten siviiliasukkaiden määrä Vaasassa oli pieni. Vuosina 1813–1852 sai yhdeksän venäläistä maistraatilta kauppiasoikeudet. Porvarissäädyn ohella venäläisiä ei ollut pyrkimässä muihin säätyihin.³⁷

Toinen kirkkosuunnitelma: intendentinkonttorin päällikkö E. B. Lohrmann

Gustavsonin piirustuksiin on lyijykynällä kirjoitettu venäjäksi: »Kirkkosuunnitelma 600 henkeä varten. Käsketään tehdä uudestaan, koska liian suuri ja kallis (14 000 r.)»³⁸

Muita merkintöjä piirustuksissa ei ole. Näin ollen ei selviä, missä Gustavsonin suunnittelema hylättiin ja kuka sen teki. Keisarille asti Gustavsonin piirustukset eivät koskaan menneet, vaikka kirkon historiikissa annetaan näin ymmärtää.³⁹ Hylkäämispäätöksen teki ehkä kenraalikuvernööri Menshikov tai hänen apulaisensa Rokassovski.

Ainakin kuukauden kuluttua siitä, kun Gustavsonin kirkkosuunnitelma oli saapunut Helsinkiin, Rokassovski pyysi intendentinkonttorin päällikköä Ernst Lohrmannia muuttamaan Gustavsonin piirustuksia niin, että kirkosta tulisi »kaksi kertaa pienempi». Rokassovskin mielestä Vaasassa ei tarvittaisi kirkkoa 600 hengelle, kun kerran kreikkalaiskatolisia kaupungissa oli vain 350.⁴⁰

Piirustusten hylkäämiseen vaikuttivat siis Gustavsonin itsensä ilmoittamat luvut, kirkon luonnehtiminen suureksi ja ilmeisesti ennen kaikkea sen kalleus. Kenraalikuvernöörin kansliassa oli laskettu, että Gustavsonin suunnitelman mukaisen kirkon rakentamisesta puuttui vielä rahaa.⁴¹

Rokassovski edellytti myös, että Lohrmann ryhtyisi Gustavsonin piirustusten vaatimiin muutostöihin »viivyttämättä».⁴² Lohrmann ilmoitti Rokassovskille heti, että hän tekisi tarvittavan suunnittelutyön, mutta pystyisi paneutumaan kirkon suunnitte-

³⁵ Närhi 1984, s. 162, 175.

³⁶ Mäkelä 1983, s. 62, 259, 262 ja 442: asetelema 5 Vaasan läänin kaupunkien väkiluvusta.

³⁷ Mäkelä 1983, s. 456: asetelema 2 kauppiasoikeuksien anojista maistraatin pöytäkirjojen mukaan 1813–1852.

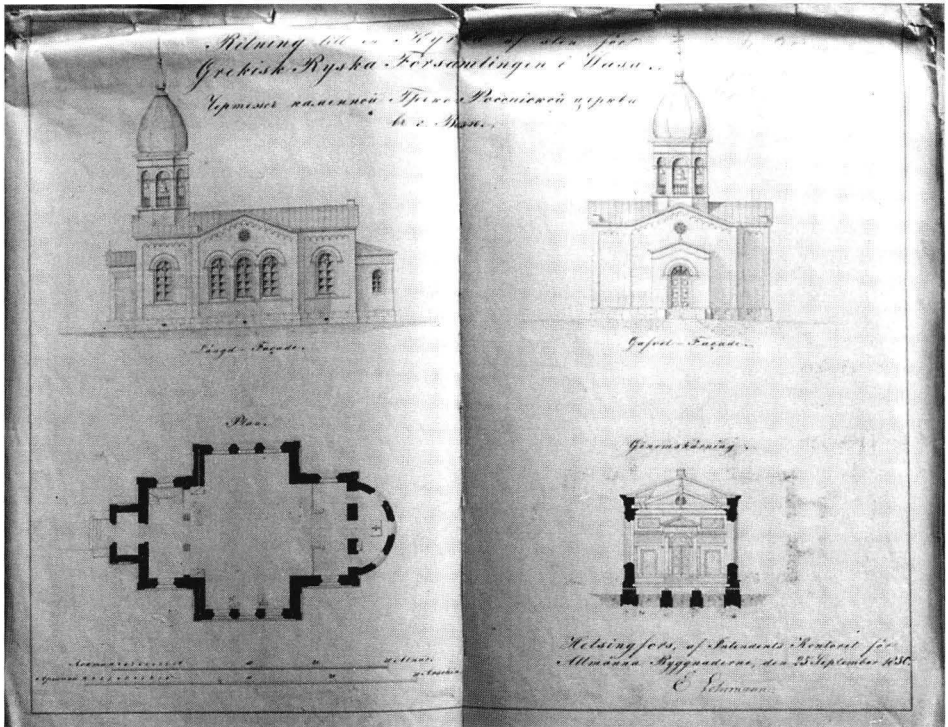
³⁸ KKK akti 32/1846, Gustavsonin kirkon piirustukset.

³⁹ Petander 1982, s. 22.

⁴⁰ Rakennushallituksen arkisto, Tulleet asiakirjat 1849–1850, n:o 29, Rokassovskin kirje Lohrmanille 27.4.1850.

⁴¹ KKK akti 32/1846, KKK:n muistio 28.3./9.4.1850. Kenraalikuvernöörinkanslian laskelmissa sanotaan nyt Lisitsynin testamentanneen 10.000 ruplan sijasta 2.875 ruplaa 14 kopeekkaa. Tämä johtuu Suomessa 1840 toimeenpannusta rahareformista, jossa entiset paperiruplat vaihdettiin hopearupliksi kurssiin 3,5:1.

⁴² Rakennushallituksen arkisto, Tulleet asiakirjat 1849–1850, n:o 29, Rokassovskin kirje Lohrmanille 27.4.1850.

Kuva 6. E. B. Lohrmannin suunnitelma Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi.

luun muilta kiireiltään aikaisintaan heinäkuussa.⁴³ Tähän kenraalikuvernöörin kanslia suostui.

Lohrmann piirtää oman kirkon

Lohrmannin ehdotus Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi oli valmis lokakuussa 1850. Kenraalikuvernöörinkanslian alkuperäisenä tarkoituksena oli mitä ilmeisemmin ollut pyytää Lohrmannia vain muokkaamaan Gustavsonin jo valmiita piirustuksia.⁴⁴ Lohrmann piirsi kuitenkin aivan uuden kirkon.

Tämä kirkko oli jonkin verran pienempi kuin Gustavsonin. Lohrmannin rakennuslaskelmassa ei ole kerrottu kirkon mittoja, mutta koko selviää piirustuksiin merkitystä kynnäramittakaavasta (kuva 6).

Lohrmannin kenraalikuvernöörin kansliaan toimittamissa piirustuksissa on esitetty kirkon länsipääty, eteläinen fasadi, pohjakaava ja poikkileikkaus. Gustavsonin verti-

⁴³ KKK akti 32/1846, Lohrmanin muistio Rokassovskille 14./26.4.1850.

⁴⁴ Rakennushallituksen arkisto, Tulleet asiakirjat 1849–1850, n:o 29, Rokassovskin kirje Lohrmannille 27.4.1850 sekä KKK akti 32/1846, kopio Rokassovskin venäjänkielisestä kirjeestä, jossa käytetään verbiä *peredelat'* = muokata, tehdä uudestaan. Sen sijaan ruotsinkielisessä kirjeessä sanotaan: » – att Herr Intendenten måtte ombesörja att ny ritning och kostnadsförslag blifva uppgjorda.» Lohrmannin saamassa käännöksessä ei siis enää edellytetä, että hänen pitäisi käyttää Gustavsonin tekemää piirustusta oman ehdotuksensa pohjana.

Kuva 7. Lohrmannin suunnitelma, eteläfasadi.

kaalisuutta korostanut suunnitelma on siis muuttunut Lohrmannin piirustuspöydällä lyhytsakaraiseksi keskeiskirkoksi.

Kirkon rakennuskustannukset Lohrmann sai pienennetyksi melko tarkalleen sellaisiksi, mitä kenraalikuvernöörin kanslia oli edellyttänyt, eli lähes puoleen Gustavsonin kirkon hinnasta. Lohrmannin kirkon tarkat kustannukset olivat 8 766 ruplaa 84 kopeekkaa. Kustannusten pieneminen johtui paitsi siitä, että pienempään kirkkoon tarvittaisiin vähemmän rakennusaineita, mutta myös siitä, että Lohrmannin kirkkoa ei ollut tarkoitus rapata. Kirkon ulkoseinät oli tarkoitus tehdä »huolella poltetuista tiilistä» ja koristeluun tuli käyttää erityisiä muototiiliä. Näin kirkosta tulisi vaatimaton, mutta huoliteltu (prydlig), ja tämä vastaisi Lohrmannin omien sanojen mukaan kirkon luonnetta. Kirkon itäpäädyssä on runkokuonetta vain hieman kapeampi apsis ja länsipäädyssä kapea pieni eteinen. Apsis on pohjaltaan puolipyöreä, kun Gustavsonin kirkon alttarihuone oli pohjaratkaisultaan ollut suorakulmainen.

Lohrmannin kirkko oli tarkoitettu rakennettavaksi tiilestä. Vaihtelevuutta yksitoikoiseen pintaan on saatu käyttämällä hyväksi tiiliprofilointia, joka jäsentää rakennusta. Jokaisen ikkunan yläpuolella on arkkivoltti. Fasadi on jäsenetty liseenein, jotka ympäröivät niin runkokuoneen länsi- ja itäseiniä kuin eteläistä ja pohjoista ristipäätyä. Samoin eteisen ulkoseinät on jäsenetty liseeneillä.

Runkokuoneen ja katon välissä rakennusta kiertää hammastettu friisi. Samanlaista suippokaarista friisiaihetta on käytetty myös Lohrmannin ja A. F. Granstedtin suunnittelemissa Ylistaron kirkossa (1847), jota pidetään ensimmäisenä Suomessa toteutettuna uusgottilaisena kirkkosuunnitelmana.⁴⁵

Länsipäädyssä kohoava torni hallitsee koko kirkkorakennusta. Erillistä tornihuonetta ei ole, vaan torni on liitetty suorakulmaisen runkokuoneen päähän tromppien avulla. Ilmeisesti tornin liittämällä suoraan runkokuoneeseen on saatu pienennetyksi rakennuskustannuksia. Tornin päällä on puinen kupoli halkaisijaltaan kaksi tuumaa paksun ja viisi sylvästä pitkän sydäntukin ympärillä. Myös kirkon kupolissa on gotiikan vaikutusta. Uusgotiikan katsottiin tuolloin Euroopassa olevan »saksalais-bysanttilainen» tyyli, jonka mystiikkaa korostavan arkkitehtuurin katsottiin sopivan hyvin juuri kirkkorakennuksiin.⁴⁶

Lohrmann on ilmeisesti halunnut rakennusta hallitsevan kupolin muodolla antaa sille itäistä ortodoksisuutta korostavaa ilmettä. Mutta tämä kupoli on muodoltaan vieras itäisen kirkon rakennusperinteelle. Se on liian kapea ollakseen venäläistyypinen »sipulikupoli». Lisäksi se hallitsee suhteettomasti pientä kirkkorakennusta.

Lohrmannin kirkkosuunnitelmasta on myös toinen vaihtoehto, jossa suippo kello-torni on liitetty runkokuoneen keskelle eikä länsipäätyyn (kuva 8). Tämä piirustus on kaikista päätellen Lohrmannin tekemä luonnos, joka ei koskaan lähtenyt hänen piirustuspöytänsä edemmäksi. Piirustus on nimittäin löytynyt nk. Åkerfeldtin kokelmasta.⁴⁷

Kirkon sisäarkkitehtuurista pelkkä pohjapiirustus ja niukka kustannuslaskelma eivät paljon kerro. Läntistä ristinvarrtta ja ristinkestusta erottaa toisistaan kaksi pylvästä. Samoin itäisen ristinsakaran ja apsisen väliin arkkitehti on piirtänyt kaksi pylvästä.

Toisin kuin Gustavson, Lohrmann on suunnitellut ikonostaasiseinän valmiiksi. Kuvatilat on jäsenetty ja ovea ympäröi klassinen portiikki (kuva 9). Kirkkotilan sisäkatoiksi piti rakentaa matala, suora lautakatto. Holvaustekniikkaa ei käytetä. Mielenkiintoista on myös se, että kustannuslaskelmasta käy selville se, että sisätilaan oli tarkoitus rakentaa lehteri. Näin arkkitehti saa pienehköön neliömäärään mahtumaan vaadittu ihmisjoukon, 300–400 henkeä.

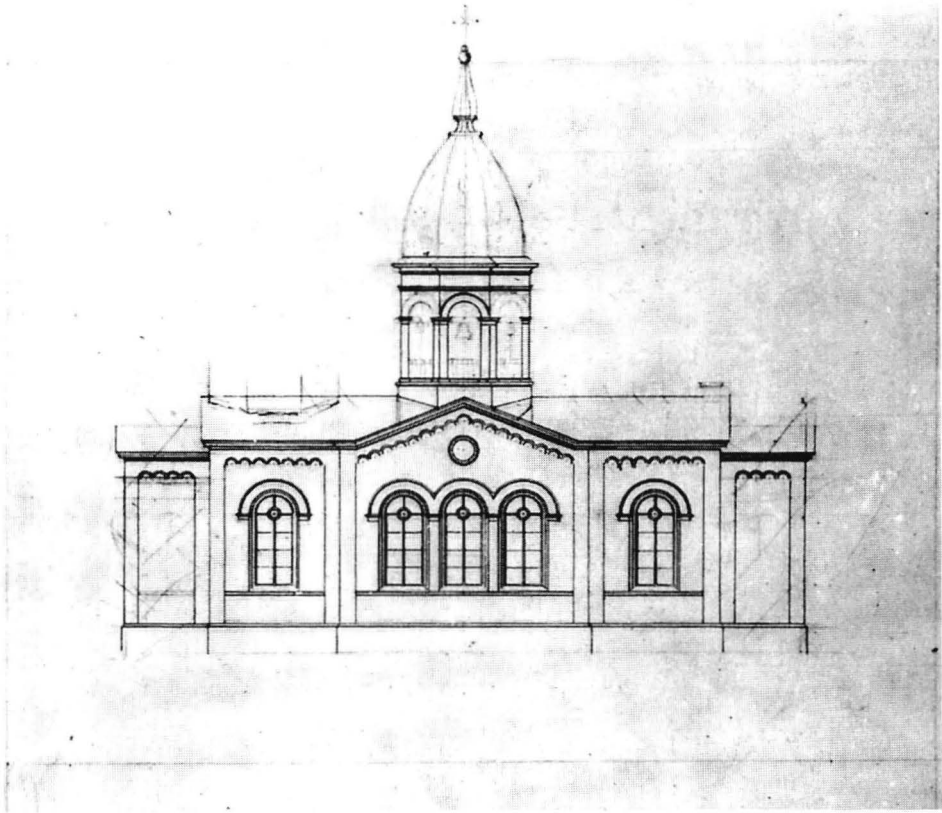
Lohrmannin suunnitelman kohtalo

Lohrmannin suunnitelmalle kävi kuten Gustavsoninkin piirtämälle kirkolle. Kirkon piirustuksia ei koskaan hyväksytty. Mitä piirustuksille tapahtui sen jälkeen, kun ne oli toimitettu kenraalikuvernöörin kansliaan, on arvoitus. Suomalaiset arkistolähteet eivät kerro Lohrmannin suunnitelman kohtalosta tämän jälkeen enää mitään. Anneli Mäkelän kirjoittamassa Vaasan historiassa ja Petanderin Vaasan ortodoksisen kirkon lyhyessä historiikissa esitetään kuitenkin, että keisari olisi hyväksynyt Lohrmannin kirkon piirustukset huhtikuussa 1852. Vaasan historiassa Lohrmannin hyväksytyinä

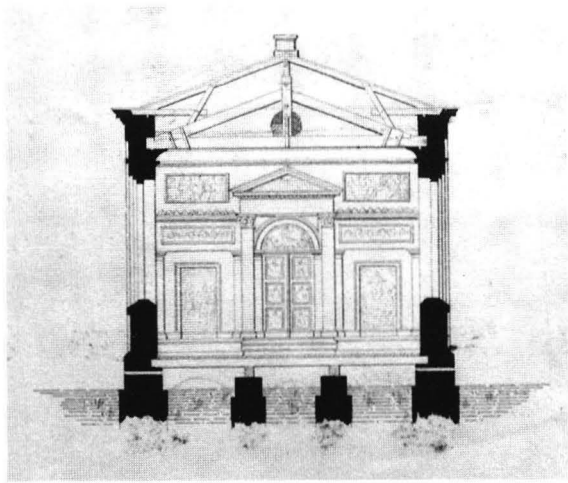
⁴⁵ Ringbom 1978, s. 134.

⁴⁶ Grandien 1974, s. 107–109.

⁴⁷ Åkerfeldtin kokoelmasta enemmän jatkossa. Ks. myös Lehtikanto 1981, s. 89.

Kuva 8. Lohrmannin vaihtoehtosuunnitelma. Åkerfeldtin kokoelma. Kuva teoksesta Rakennettiin uusi Vaasa.

Kuva 9. Lohrmannin suunnitelma, poikkileikkaus. KKK, akti 32/1846.

kirkkopiirustuksina esitellään yllä kuvatut Lohrmannin piirustukset.⁴⁸ Petander puolestaan kirjoittaa, että Nikolai I olisi vuonna 1852 hyväksynyt toiset, mutta kuitenkin Lohrmannin tekemät piirustukset.⁴⁹ Käsitys, että Vaasan ortodoksinen kirkko perustuisi Lohrmannin suunnitelmaan, on kuitenkin ilmeisen väärä.

Kolmas kirkkosuunnitelma: akateemikko Aleksandr Kudinov

Lohrmannin ensimmäisten edellä esiteltyjen piirustusten ja toisten, Petanderin Lohrmannin tekemiksi esittämien piirustusten väliin jää kaksi vuotta. Tänä aikana Vaasan ortodoksisen kirkon suunnittelussa ehti tapahtua paljon. Kirkon suunnittelemiseen osallistui nimittäin uusi arkkitehti, jonka tutkimus on tähän mennessä tuntenut vain maininnasta »venäläinen arkkitehti Kudinoff».⁵⁰

Aiempien tutkimusten epämääräisyys näyttäisi osittain johtuneen siitä, ettei tutkijoiden käytössä ole ollut tämän venäläisen arkkitehdin piirustuksia. Lehtikanto on omissa Vaasan ortodoksista kirkkoa koskevissa kirjoituksissaan edennyt niin pitkälle, että hän arvelee kirkon piirustuksista tiettyjen olevan »jonkun venäläisen arkkitehdin» tekemiä.⁵¹

Lehtikanto ja Petander ovat tutkimuksissaan käyttäneet pääasiassa kenraalikuvernöörin kanslian Vaasan ortodoksisen kirkon suunnitteluvaiheeseen liittyviä akteja. Näissä asiakirjoissa mainitaan nimeltä venäläinen arkkitehti Kudinov ja puhutaan hänen kirkkosuunnitelmastaan. Kudinovin piirustuksia ei kenraalikuvernöörin kanslian akteissa kuitenkaan ole. Niinpä hän on jäänyt molemmille tutkijoille tuntemattomaksi. Kudinovin suunnitelma Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi onkuitenkin olemassa valtiosihteerinviraston arkistossa (kuva 10).

Kuka oli arkkitehti Kudinov?

Lähteissä esiintyvä Petanderille ja Lehtikannolle tuntematon »arkkitehti Kudinoff» voidaan yhdistää Venäjän Keisarillisen taideakatemian matrikelissa esiteltyyn arkkitehti Aleksandr Semjonovitsh Kudinoviin,⁵² sillä tuon ajan venäläiset arkkitehtiluettelot eivät tunne muita Kudinov-nimisiä arkkitehteja. Aleksander Kudinovin kuuluminen läheisesti Pietarin Taideakatemian piiriin selittää myös hänen ilmeisen läheiset suhteensa keisariin ja Pyhään synodiin.

Aleksandr Kudinov oli syntynyt vuonna 1810. Hän oli opiskellut Pietarin taideakatemian koulussa 1821–1833 ja voittanut tänä aikana voittanut useita kulta- ja hopeamitaleita. Akatemian piirissä näytetään luotetun hänen lahjoihinnsa, sillä opiskelun päättyessä hän sai akatemian arvostetun stipendin »suurta täydellistymistä varten». Kahden vuoden kuluttua Kudinov sai jälleen kultamitalin »rautatieaseman suunnitelmasta». Seuraavana vuotena hän sai suunniteltavakseen »suuren toriaukion».

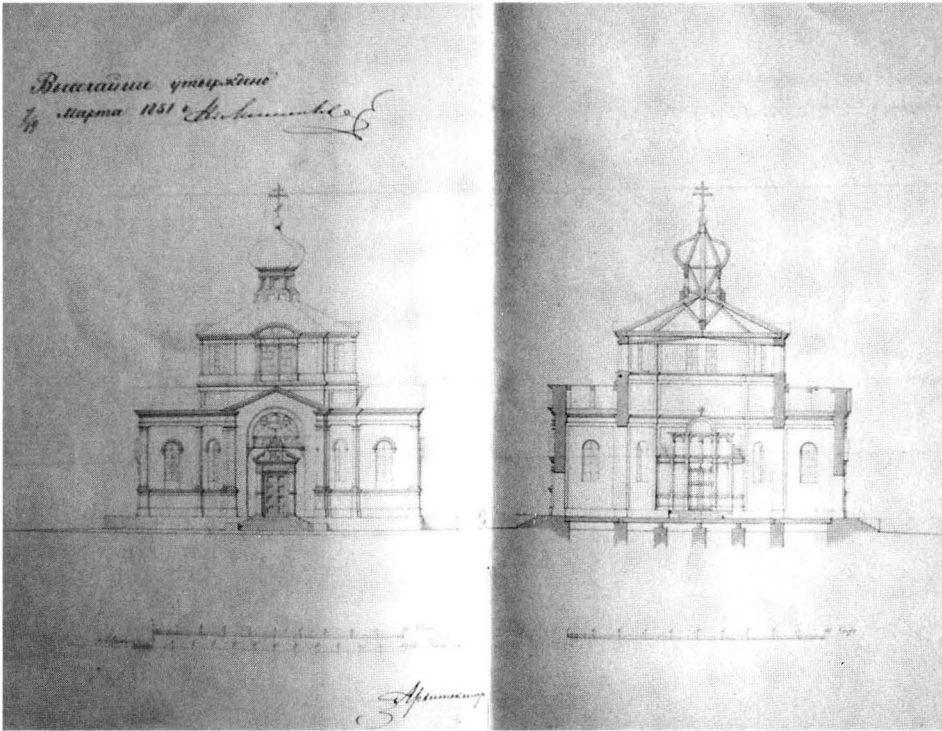
⁴⁸ Mäkelä 1983, s. 135.

⁴⁹ Petander 1982, s. 24–25.

⁵⁰ Petander 1982, s. 23.

⁵¹ Lehtikanto 1981, s. 91, esittelee kahdet Vaasan ortodoksiesen kirkon piirustukset, mutta esittää niiden yhteydessä joitakin vääriä tietoja. Näitä piirustuksia käsitellään tarkemmin jatkossa.

⁵² Spisok russkih hudozhnikov k jubilejnomu spravotshniku Imperatorskoj Akademii Hudozhestv 1764–1914, II.

Kuva 10. A. S. Kudinovin suunnitelma Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi. Kuvat 10–12: VSV, akti 20/1852.

Vuosina 1837–1843 Kudinov oleskeli taideakatemia varoilla Italiassa yhdessä myöhemmin kuuluisuutta saavuttaneiden arkkitehti L. N. Benois'n ja taidemaalari Ivan Aivazovskin kanssa.⁵³ Kun Kudinov oli palannut kotimaahan, hän sai seuraavana vuonna, 1844, akateemikon arvonimen.⁵⁴ Ilmeisesti hän ei kuitenkaan ollut erityisen suosittu kirkkoarkkitehtina, sillä Pietarin ja sen lähiseutujen kirkkoja esittelevä haku-teos mainitsee yli kolmensadan kirkon joukosta vain yhden Aleksandr Kudinovin suunnitelman. Kyseessä on Pietariin 1866–1868 rakennettu ja 1930-luvulla purettu Pyhän synodin kaupunkikirkko.⁵⁵ Kun Vaasan kirkkosuunnitelma jo oli valmistunut, Kudinov nimitettiin vuonna 1859 arkkitehtuurin professoriksi Pietarin Taideakatemiaan.⁵⁶

Vaasan ortodoksikirkkoa ovat näin ollen suunnitelleet suomalainen Gustavson, saksalaissyntyinen Lohrmann sekä venäläinen akateemikko.

Venäjän ja Suomen ortodoksisen kirkon korkein elin oli Pyhä synodi Pietarissa. Miten Pyhä synodi on suhtautunut Vaasan ortodoksisen kirkon kahteen ensimmäiseen suunnitelmaan, ei selviä Suomessa säilytettävistä asiakirjoista. Kuopion ortodoksisen museon arkistossa säilytettävistä Pyhän synodin ja Viipurin Hengellisen hallituksen välisestä kirjeenvaihdostakaan vastausta ei löydy, eikä mitään dokumenttia tästä ai-

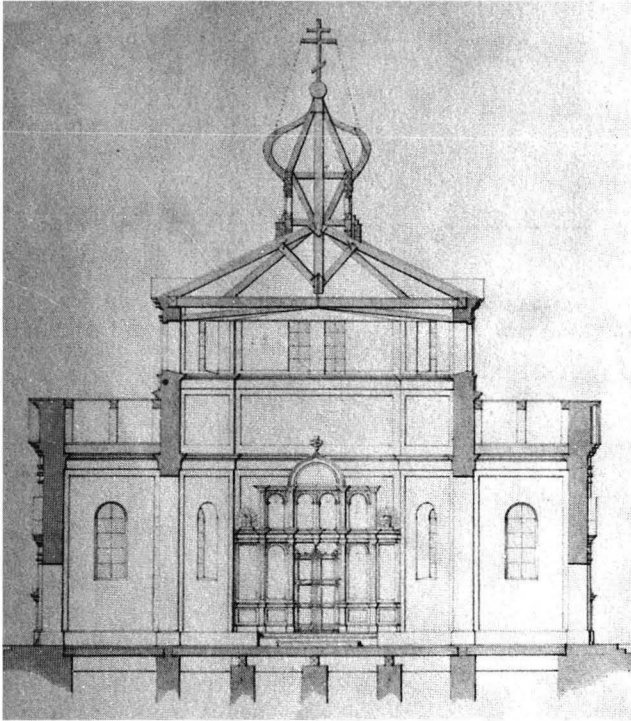
⁵³ Stasov 1954, s. 329, ja lehtiartikkeli *Russkije hudozhniki v Rime, 1842*.

⁵⁴ Spisok (viite 52).

⁵⁵ Schultz 1994, s. 103–104.

⁵⁶ Spisok (viite 52).

Kuva 11. Kudinovin suunnitelma, fasadi.

heesta näytä olevan myöskään valtiosihteerinviraston tai kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjoissa.

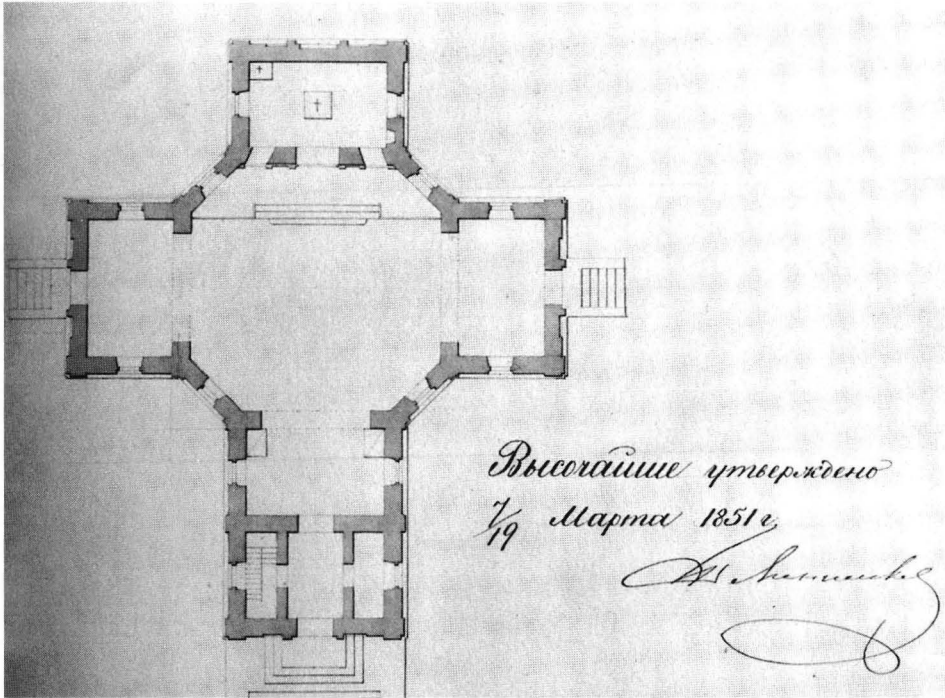
Kudinov piirtää suuren temppelin

Arkkitehti Kudinovin suunnitteleman kirkon piirustukset löytyivät siis Suomen valtiosihteerinviraston arkistosta. Piirustuksissa on kirkon fasadi sekä pohjakaava. Niissä on arkkitehti Kudinovin selvästi luettava allekirjoitus kyrillisin kirjaimin. Piirustuksiin on niin ikään venäjänkielellä kirjoitettu: »Korkeimmasti vahvistettu 7/19.3.1851»⁵⁷ (kuvat 10 ja 12).

Piirustusten mittakaavana on käytetty venäläistä sylvä (sazen'), joka on 213 cm. Kirkon ristivarret ovat 11 sylvä pitkät eli metreiksi muutettuna niiden pituus on noin 23 metriä. Kudinovin kirkko oli siis kooltaan suurempi kuin aiemmat ehdotukset. Enää kirkon koko ei ollut esteenä sen hyväksymiselle. Kirkko oli tarkoitus maalata, koska siihen liittyvässä kustannuslaskelmassa on valittu vaalean okran väristä maalia yli 40 puutaa eli noin 700 kg.

Kudinovin suunnitteleman kirkosta oli tarkoitus tehdä pohjaratkaisultaan ristin muotoinen, mutta elävyyttä siihen tuo itse runkokuoneen kahdeksankulmaisuus, joka rytmittää kirkon ulkoarkkitehtuuria. Ulkokatto on telttamainen. Katon keskeltä ko-

⁵⁷ VSV akti 20/1852.

Kuva 12. Kudinovin suunnitelma, pohjakaava.

hoaa kapeakaulainen kupoli, joka on tyypillinen venäläinen liekkiä symboloiva sipulikupoli. Kirkon ulkoseinät on jäsennelly voimakkaasti klassisperäisin aihein. Länsipäädyn sisäänkäynnissä on voimakas portiikki, jonka pedimenttiin on sijoitettu ikoni. Portiikin yläpuolella on ristivarren yläosa jätetty avonaiseksi. Tähän tilaan arkkitehti on suunnitellut sijoittaa kirkon kellot, joita on kolme. Kupoli kiinnittyy alla olevaan kahdeksankulmaiseen tilaan tromppien avulla. Kirkon ulkoarkkitehtuuria jäsentää vielä samassatasossa oleva ikkunavyöhyke, joka kiertää ristivarsia ja niiden väliin jääviä viistoja seiniä.

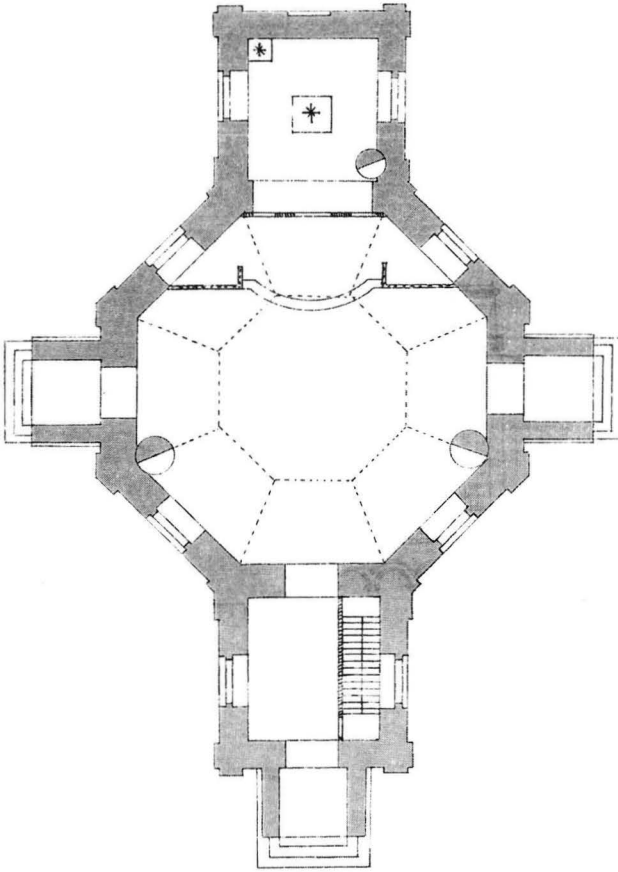
Kudinovin piirtämän kirkon elävä pohjakaava ja toisaalta klassististen aiheiden käyttö sen ulkoarkkitehtuurin jäsentelyssä tuovat mieleen 1600-luvun venäläiset kirkot, joissa Puolan ja Ukrainan kautta tulleet barokkivaikutteet yhdistyivät italialaisten arkkitehtien Venäjälle tuomaan renessanssin muotokieleen.⁵⁸ Kudinovin suunnitelmassa onkin piirteitä venäläisistä puukirkoista. Vesikaton alapuolella koko rakennusta kiertää vahva kattolista. Lars Petterssonin mukaan vesikattovyöhykkeen koristelu on antiikista Bysantin kautta Venäjän puukirkkoihin siirtynyt aihe.⁵⁹

Samanlainen oktagonin kuin Kudinovilla on löydettävissä venäläisten kirkkojen mallipiirustuskirjasta (kuva 13), jossa on esitetty myös puukirkon malli, jonka ulkoarkkitehtuurin jäsentelyssä ja kupolissa on yhtäläisyyksiä Kudinovin suunnitelmaan (kuva 14).⁶⁰

⁵⁸ Cracraft 1988, s. 79.

⁵⁹ Pettersson 1979, s. 425.

⁶⁰ Sadko 1892.

Kuva 13. Kirkon pohjakaava venäläisestä mallipiirustuskirjasta. A. M. Sadko, Rukovodstvo k ustrojstvu kamennyh i derevjannyh tserkvej (1892), numeroimaton piirros.

Фасады церкви.

Kuva 14. Puukirkko venäläisestä mallipiirustuskirjasta. A. M. Sadko, Rukovodstvo k ustrojstvu kamennyh i derevjannyh tserkvej (1892), numeroimaton piirros.

Kudinovin ehdotus tulee mukaan Vaasan ortodoksisen kirkon suunnitteluun yllättäen. Arkkitehti on pysynyt Suomessa tuntemattomana. Saattaa olla, että hän oli kirkon suunnitteluun osallistuneiden venäläistahojen suosikki. Vaasan kirkon suunnitteluun hänet toi mukaan kaikesta päätellen joko kenraalikuvernööri Menshikov tai ehkäpä itse keisari Nikolai I. Käsitystä keisarin osuudesta tukee se, että hän hyväksyi Kudinovin suunnitelman jo ennen kuin kustannuslaskelmaa oli lainkaan esitetty. Kudinovin kustannuslaskelma Vaasan kreikkalaiskatolista kirkkoa varten on nimittäin päivätty 12.4.1851.⁶¹ Keisari ei täten voinut kirkon piirustuksia hyväksyessään vielä edes tietää, kuinka korkeiksi sen rakentamiskustannukset nousisivat.

Intendentinkonttorin päällikkö Lohrmann tarkasti vielä Kudinovin laskelmat, mutta kokonaishinta ei laskenut. Sen sijaan Lohrmannin laskelmista käy selville eräitä kirkon arkkitehtuurista saatavaa kuvaa täydentäviä seikkoja. Lohrmann on laskelmissaan erikseen huomauttanut, että Suomessa perustukseen ja kivijalkaan käytetään graniittia eikä liuskekiveä, kuten Kudinov oli tarkoittanut.⁶² Yksityiskohta osoittaa, että Kudinov ei tuntenut Suomen rakennuskäytäntöä.

Kirkon edellyttämän huolellisen työn (klassinen jäsentely ulkoarkkitehtuurissa) ja arvokkaiden materiaalien vuoksi kirkon kustannukset nousivat korkeiksi. Kustannuslaskelmien mukaan kirkon rakentaminen maksaisi 21 027,86 ruplaa. Kustannusarvio siis ylitti selvästi aiempien suunnitelmien kustannusarviot, eikä se vastannut kenraalikuvernöörin vaatimusta, että kustannuksissa oli pysyttävä kohtuuden rajoissa. Niin tämänkin kirkon rakentamisesta luovuttiin. Siitä olisi tullut liian kallis.

Gustavsonin, Lohrmannin ja Kudinovin suunnitelmien vertailua

Gustavsonin ja Lohrmannin piirtämät kirkot edustavat läntistä rakennusperintöä. Niiden yleisilmettä ei muuta itäiseksi ortodoksisen ristin lisääminen rakennuksen katolle eikä Lohrmannin kirkon massiivinen suippotorni. Vasta Kudinovin piirustuksissa näkyy itäisen arkkitehtuuriperinnön vaikutus. Ilmeisesti tämä miellytti Pyhää Synodia ja keisaria niin, että keisari suunnitelman hyväksyi. Kun Vaasan kirkkoa 1840- ja 1850-lukujen taitteessa suunniteltiin, Venäjällä suosittiin kirkkoarkkitehtuurissa nk. venäläis-bysantilaista tyyliä. Siihen olivat erityisesti ihastuneet Nikolai I ja hovi.⁶³ Tyylin kehittäjänä ja huomattavimpana edustajana pidetään arkkitehti Konstantin Tonia (1794–1881). Ton oli vuodesta 1833 Pietarin taideakatemian arkkitehtuuriprofessori.⁶⁴ Näin ollen hän on saattanut olla myös Kudinovin opettaja. Kirkkoarkkitehtuurissa Tonin kehittämä uusi tyyli näkyy ensimmäisen kerran vuonna 1838, kun hän suunnitteli Pietariin Pyhän Katariinan kirkon. Lieneekö sattumaa, että tämän kirkon hyväksymisvaiheet muistuttavat monelta osin Vaasan ortodoksisen kirkon valinnan vaihteita. Kahden muun venäläisarkkitehdin jo hyväksytyt piirustukset eivät loppuvaiheessa enää miellyttäneetkään keisaria, vaan tämä määräsi Pietarin kenraalikuvernöörin etsimään työhön paremman arkkitehdin.

Menettelytapa molempien kirkkojen suunnittelijan valinnassa kertoo ajalle tyypillisestä virkavaltaisuudesta. Ehdotukset kirkon rakentamisesta tulivat porvareilta, ala-

⁶¹ KKK akti 32/1846, Kudinovin allekirjoittama venäjänkielinen kustannuslaskelma 12.4.1851.

⁶² KKK akti 32/1846, KKK:n muistio 28.4./8.5.1851, »Sammandrag af kostnaderna för uppförandet af en Grekisk Rysk Kyrka i Wasa Stad enligt Arkitekten Kudinoffs ritning», allekirjoittanut Ernst Lohrmann.

⁶³ Punin 1990, s. 39.

⁶⁴ Imperatorskaja Akademija Hudozhestv – jubilejnyj spravotshnik 1764–1919.

Kuva 15. K. A. Tonin suunnittelema Viaporin kirkko. Kuva julkaisusta Ortodoksinen kulttuuri 4/1990.

maisilta, mutta arkkitehtivalinnat ja muut päätökset teki yksin byrokratia. Vaasankin ortodoksisen kirkon suunnittelijaksi virkakoneisto määräsi ensiksi kaksi arkkitehtia, joille ortodoksinen kulttuuriperintö oli vieras. Vasta kun Nikolai I antoi suunnittelun Kudinoville, se lähti ortodoksisesta perinteestä. Saattaa olla, että myös keisarin päätöksiin on tämän tavoitteen ohella vaikuttanut pelkkä byrokraattinen halu saada toteutuksi oma ehdotus.

Konstantin Tonin piirtämä oli ilmeisesti myös Viaporin venäläinen varuskuntakirkko (kuva 15), jonka rakentaminen otettiin esille vuonna 1837 ja juuri keisari Nikolain toimesta. Sitä ruvettiin rakentamaan vuonna 1850, eli se on samanaikainen Vaasan ortodoksisen kirkon suunnitelmien kanssa.⁶⁵

Venäläisen tutkimuksen mukaan Konstantin Tonin venäläis-bysanttilaisten tyyliin peruselementtejä ovat Bysantista peräisin oleva ristikupolijärjestelmä, suorakaiteenmuotoinen pohjakaava, viisikupolinen kattokonstruktio ja perinteisten venäläisten koristeaiheiden käyttö.⁶⁶ Vuonna 1838 Pietarissa julkaistiin Konstantin Tonin kirkkopii-

⁶⁵ Lehtonen – Kinkki – Rovio 1990.

⁶⁶ Borisova 1979, s. 107.

rustuksista kirja. Hänen nauttimaansa arvostusta osoittaa, että Nikolai I kymmenen vuotta myöhemmin määräsi tämän ohjekirjaksi kaikelle kirkkorakentamiselle.⁶⁷

Tonin mallikirja on siten ollut käytössä myös silloin, kun Kudinov suunnitteli Vaasaan kirkkoaan, mutta hänen suunnitelmansa ei silti sovi Tonin kaanoniin. Ohjeiston perusteella voisi olettaa, että kirkon pohjakaava olisi suorakaide, mutta se on vaihteleva kahdeksankulmio (fluid octagon). Vaasan kirkkosuunnitelman ulkoarkkitehtuurissa Kudinov ei käyttänyt perinteisiä venäläisiä koristeaiheita, vaan puhtaasti klassisia komponentteja. Vain kirkon kapeat, kaari-ikkunat saattaisivat liittyä Tonin venäläis-bysanttilaiseen tyyliin.

Venäläisten taidehistoriotsijoiden mukaan Konstantin Tonin kehittämä tyyli oli 1840- ja 1850-luvuilla lähes ainoa Venäjän kirkkoarkkitehtuurin tyyli. Vain muutama arkkitehti käytti ikään kuin eräänlaisena protestina tälle viralliselle venäläis-bysanttilaiselle tyyliille arkkitehtonista kieltä, joka heidän mukaansa aidommin noudatti venäläisten omaa rakennusperinnettä. Näissä harvoissa tapauksissa kirkkojen suunnittelijat nojautuivat nimenomaan antiikin ja barokin perinteisiin.⁶⁸

Vaasan ortodoksikirkkoa varten tekemänsä suunnitelman perusteella Kudinov voitaisiin lukea pikemmin näihin arkkitehti-protestoijiin kuin Tonin kannattajakuntaan.

Neljäs kirkkosuunnitelma

Kudinovin piirtämää suurta kivikirkkoa ei siis rakennettu Vaasaan, koska se olisi tullut liian kalliiksi. Niinpä kirkkoa varten tarvittiin jälleen uudet piirustukset. Näillä neljänsillä piirustuksilla on erikoinen historia. Ne ovat säilyneet nk. Åkerfeltin kokoelmassa, joka sisältää suuren määrän rakennuspiirustuksia, jotka intendentinkonttorin päällikön virasta eläkkeelle jäänyt Berndt Lohrmann aikanaan kuljetti Ruotsiin. Lohrmannin jälkeläiset lahjoittivat ne Suomen valtiolle vuonna 1966. Kokoelmaa säilytetään museovirastossa.⁶⁹

Näiden piirustusten joukossa ovat Vaasaan suunnitellun ortodoksisen kirkon neljännet piirustukset, jopa kahtena eri versiona. Yksissä piirustuksissa on esitetty kirkon länsifasadi ja sen poikittaisleikkaus, kirkon pitkäsiivu pohjoispuolelta sekä pohjakaava (kuva 16). Tässä suunnitelmassa länsipäädyn fasadi on samanlainen kuin edellä käsitellyssä Kudinovin kirkossa. Samankaltaisuus on niin selvä, että kyseessä täytyy olla arkkitehti Kudinovin toinen ehdotus Vaasan kirkoksi.

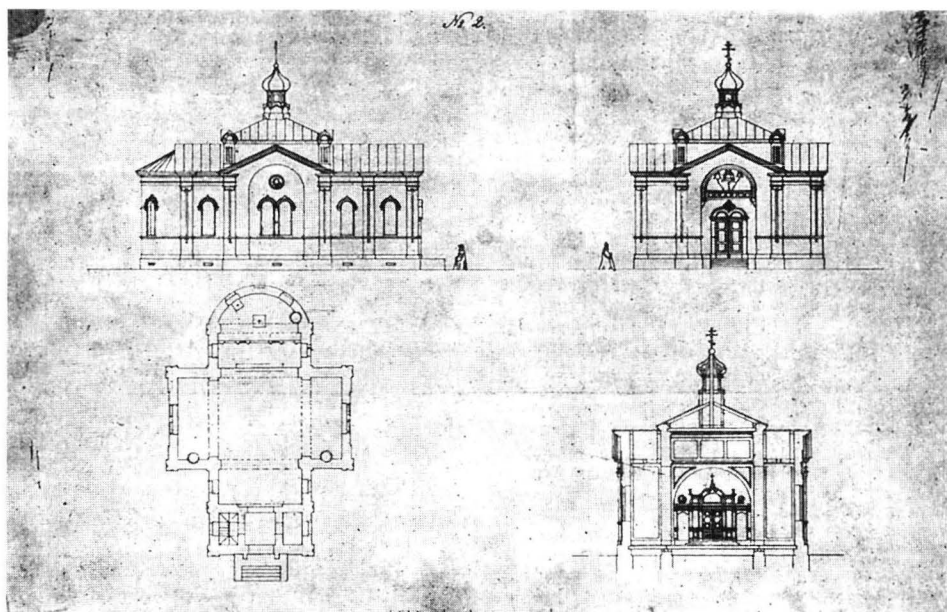
Uudet piirustukset tehnyt arkkitehti on kuitenkin muuttanut kirkon pohjakaavan kahdeksankulmiosta suorakaiteeksi. Tämä kirkko on tasavartinen ristikirkko.

Åkerfeldtin kokoelman toiset piirustukset ovat muunnelma edellisistä (kuva 17). Niidenkin tekijä saattaa siis olla Kudinov. Näihin piirustuksiin on edellisistä poiketen lisätty eteishuoneen päälle kellotorni, jonka huippu on kapea ja keilamainen. Kupolikonstruktiota on yksinkertaistettu ja madallettu. Attikasta on poistettu ikkunat. Pohjoiseen ja eteläiseen ristipäätyyn on yhden asemesta sijoitettu kaksi ikkunaa, ja niiden yläpuolella on vielä pieni pyöröikkuna. Arkkitehti on ilmeisesti näin pyrkinyt kompensoimaan poistettuja attikaikkunoita säilyttääkseen kirkon interiöörin valoisuuden silti samana.

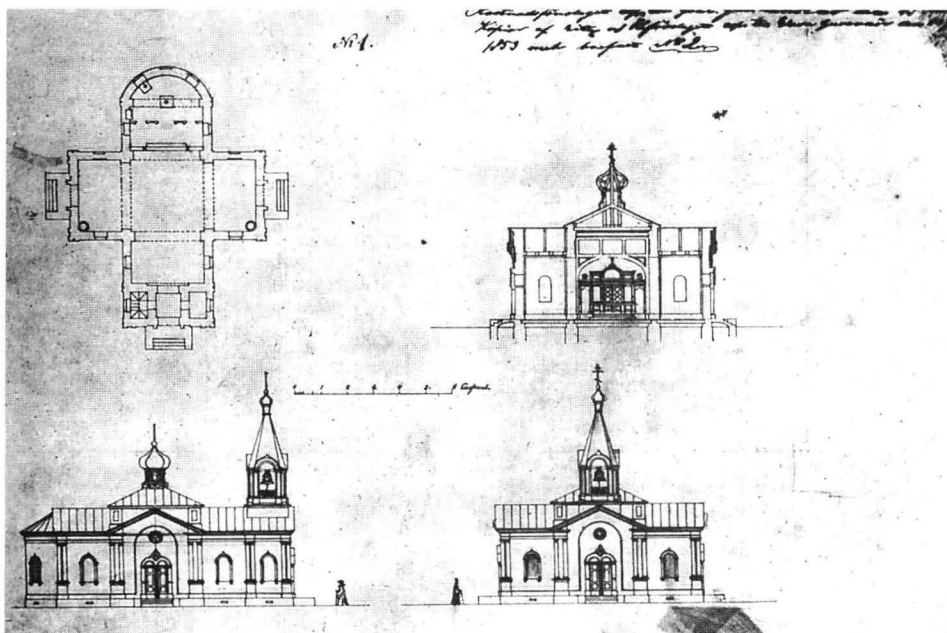
⁶⁷ Punin 1990, s. 51.

⁶⁸ Punin 1990, s. 150.

⁶⁹ Lehtikanto 1981, s. 88.

Kuva 16. A. S. Kudinovin vaihtoehtoinen suunnitelma (1) Vaasan ortodoksiseksi kirkoksi, Åkerfeldtin kokoelma. Kuvat 20 ja 21 teoksesta Rakennettiin uusi Vaasa.

Kuva 17. Kudinovin vaihtoehtoinen suunnitelma (2), Åkerfeldtin kokoelma.

Piirustuksia tarkemmin vertaillaessa huomaa vielä muutoksia, jotka ilmeisesti alensivat myös kustannuksia. Kupolin rakennetta on yksinkertaistettu, ja sen ja ulkokaton välinen attika on suunniteltu matalammaksi. Niinikään pääsisääntäytymisen oviportaalia on yksinkertaistettu. Oven yläpuolelle on edelleen sijoitettu kolme kelloa. Toisessa vaihtoehdossa sen sijaan kelloja varten on suunniteltu erillinen kellotorni. Tällöin portaalin yläpuolinen tila on murattu umpeen ja sitä koristaa vain pieni pyöröikkuna. Kahdessa edellisessä Kudinovin ehdotuksessa kirkon kelloja oli kolme. Nyt kellotorniin on sijoitettu vain yksi kello.

Piirustukset, joissa on kellotorni, on esitelty Petanderin kirkon historiikissa. Hän pitää niitä Lohrmannin tekeminä piirustuksina, jotka keisari olisi hyväksynyt huhtikuussa 1852.⁷⁰ Lehtikanto arvelee, että piirustuksia ei olisi ainakaan tehty intendentinkonttorissa. Oikeastaan ainoana todisteena tästä hänelle käy piirustuksiin kirkon korkeutta havainnollistamaan piirretty ihmishahmo, »maata viistävään kauhtanaan puettu henkilö, varmaankin venäläinen pappi».⁷¹ Kirkon oikea suunnittelija selviää kuitenkin asiakirjasta, jota sen paremmin Lehtikanto kuin Petanderkaan eivät ole käyttäneet. Tämä dokumentti on valtiosihteerinviraston arkiston kokoelmissa.

Ministerivaltiosihteeri Armfeltin kenraalikuvernöörille kirjoittamassa venäjänkielisessä kirjeessä puhutaan Vaasan ortodoksikirkon kaksista piirustuksista, joista ensimmäiset keisari oli hyväksynyt 7/19.3.1851. Nämä ovat edellisessä luvussa esitelty arkkitehti Kudinovin signeeraamat kirkon piirustukset, joihin merkitty hyväksymispäivämäärä on sama kuin valtiosihteerin kirjeessä mainittu. Kirjeessään Armfelt jatkaa, edelleen yhtäpitävästi edellä hahmotellun tapahtumaketjun kanssa, että näistä keisarin jo hyväksymistä piirustuksista luovuttiin, koska kirkosta olisi tullut liian kallis. Myös tämä oli keisarin »Korkeasti tekemä päätös». Tämän jälkeen ministerivaltiosihteeri kertoo, kuinka keisari ratkaisi asian niin, että »palattiin toisiin piirustuksiin». Niiden kustannuslaskelma oli vain 9 036 ruplaa.⁷²

Maininnat »kaksista piirustuksista», joista keisari ensiksi hyväksyi toiset ja sitten toiset, ei voi tarkoittaa Lohrmannin tai Gustavsonin tekemiä piirustuksia. Kyseessä täytyy olla yhden ja saman arkkitehdin, tässä tapauksessa Kudinovin, tekemät piirustukset.

Lehtikanto ja ilmeisesti hänen kirjoituksiaan käyttänyt Petander eivät tunteneet tätä valtiosihteerinviraston aktia. Ministerivaltiosihteeri Armfelt toteaa, että kirjeeseen liittyvät kahdet piirustukset, mutta niitä ei arkistossa ole. On pakko olettaa, että piirustukset on toimitettu edelleen intendenttikonttoriin Lohrmannille. Kirjeen mainitsemat kahdet piirustukset ovat ilmeisesti juuri ne, jotka ovat Åkerfeldtin kokoelmassa.

Piirustusten arvoitus saa lopullisen ratkaisunsa Åkerfeldtin kokoelman niihin liittyvistä erillisistä selityksistä. Selityksissä sanotaan seuraavaa: »Kopia af *det ryska* [kursiv. J. S.] projektet till rysk kyrka i Vasa. Kostanadsförslaget till Gen.Guv. Kansliet den 19 Mars 1852. Kopia af ritn. af Kudinoff uti Wasa Guvernör den 10. Jan. 1853 med brefvet No 2.» Åkerfeldtin kokoelmaan kuuluvien piirustusten selitykset kertovat siten yksiselitteisesti, että kyseessä on venäläisen arkkitehdin suunnitelma. Lehtikanto ja Petander eivät kuitenkaan ole kiinnittänyt mitään huomiota tähän ruotsinkieliseen tekstiin. Museovirastossa on tutkijoiden käytössä alkuperäisistä piirustuksista sekä mikrokortit että erillinen selityskansio, ja mainittu teksti on sekä mikrokortissa että kansiossa.

⁷⁰ Petander 1982, s. 24–25.

⁷¹ Lehtikanto 1981, s. 90–91.

⁷² VSV akti 20/1852, ministerivaltiosihteerin kirje kenraalikuvernöörille 22.3./3.4.1852.

Kumpi muutospirustuksista lopulta valittiin

Kenraalikuvernöörin kanslian arkiston asiakirjoissa on tietoja Vaasan kirkon kahdesta viimeisimmästä suunnitelmasta. Kyseessä ovat näiden suunnitelmien kustannuslaskelmat. Suunnittelijaksi varmistuu arkkitehti Kudinov. Kyseessä ovat Kudinovin kaksi vaihtoehtoista, pienempää kirkkosuunnitelmaa Vaasaa varten.⁷³

Kustannuslaskelmista saa lisäselvitystä kirkon arkkitehtuuriin, joka näiden kahden suunnitelman osalta jää muutoin epätarkaksi. Rakennusten mittoja ei ole kerrottu. Kirkkosuunnitelmat ovat joka tapauksessa huomattavasti vaatimattomammat kuin Kudinovin alkuperäinen suunnitelma. Sen kokonaiskustannusethan olisivat nousseet yli kahdenkymmenen tuhannen ruplan, kun taas pienempien kirkkosuunnitelmien kustannusarviot jäivät noin yhdeksään tuhanteen ruplaan.

Kustannusarvioiden mukaan ensimmäisen suunnitelman mukaisen kirkon rakentaminen tulisi maksamaan 9 036 ruplaa. Toisten piirustusten mukaisen kirkon toteuttaminen tulisi kalliimmaksi: kustannusarvion loppusumma nousi 9 141 ruplaan. Havainnollisesti asian voi esittää myös siten, että kun Kudinovin alkuperäiseen kirkkosuunnitelmaan piti käyttää 487 740 tiiltä, näiden kirkkojen tarvitsema tiilimäärä jää alle kahdensadan tuhannen.

Kustannuslaskelmien vertailu osoittaa lisäksi, että ensimmäiseen suunnitelmaan tarvittiin perustuksia ja kivijalkaa varten enemmän kiveä kuin toiseen vaihtoehtoon. Samoin siihen tarvittiin enemmän virolaista liuskekiveä, josta oli tarkoitus tehdä kirkon lattiat. Näin ollen ensimmäinen suunnitelma on pinta-alaltaan ilmeisesti jonkin verran suurempi kuin toinen. Tornilla varustettu versio oli Petanderin mukaan se, joka piti rakentaa Vaasaan.⁷⁴ Ilmeisesti tämä tieto on väärä. Kenraalikuvernöörin kanslian muistiosta maaliskuulta 1852 käy nimittäin ilmi, että kenraalikuvernööri Menshikov oli antanut helmikuussa intendentinkonttorin päällikölle Berndt Lohrmannille edelleen tehtäväksi tarkistaa tornittoman kirkkosuunnitelman laskelmat.⁷⁵ Keisari puolestaan hyväksyi tämän saman suunnitelman käskykirjeellään 5./17.4.1852, ja vasta kolme päivää tämän jälkeen Lohrmannin tekemät tarkistetut laskelmat lähetettiin lopullista hyväksymistä varten Suomen senaattiin.⁷⁶

Päätelmät siitä, kumman suunnitelman keisari lopulta valitsi, perustuvat eri vaihtoehtojen kustannuksiin. Ministerivaltiosihteeri kirjoitti kenraalikuvernööriille, että keisari oli päätenyt siihen vaihtoehtoon, joka tulisi maksamaan 9 036 ruplaa. Tämä oli torniton vaihtoehto, eikä se, joka esiintyy Petanderin historiikissa. Kenraalikuvernöörin kirjeestä käy ilmi, että Suomen valtionvaroista oli kirkon rakentamiseen annettava 6 000 ruplaa. Kauppias Lisitsynin lahjoitus oli pietarilaisessa pankissa kasvanut vuosien kuluessa jo niin paljon korkoa, että yhdessä keisarin lupaamien rahojen kanssa varojen piti riittää Vaasan ortodoksisen kirkon rakentamiseen arkkitehti Kudinovin pienennettyjen piirustusten mukaisesti.⁷⁷

⁷³ KKK akti 32/1846, KKK:n muistio 6./18.2.1853.

⁷⁴ Petander 1982, s. 24.

⁷⁵ KKK akti 32/1846, KKK:n muistio 8./20.3.1852.

⁷⁶ KKK akti 32/1846, kenraalikuvernöörin kirje senaatille 8./20.4.1852.

⁷⁷ VSV akti 20/1852, ministerivaltiosihteerin muistio.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto

Kenraalikuvernöörin kanslia (KKK): aktit 32/1846 ja 49/1862
Valtiosihteerinvirasto (VSV): aktit 64/1848, 20/1852
Rakennushallitus: tulleet asiakirjat 1849–1850

Museoviraston rakennushistoriallinen osasto

Åkerfeldtin kokoelman Vaasan ortodoksista kirkkoa koskevat piirustukset, mikrokortit 7a, 7b ja 11.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Aspelin, H. E., Vasa stads historia. Nikolaistad 1892.
Borisova, E. A., Russkaja arhitektura vtoroj poloviny XIX veka. Moskva 1979.
Cracraft, James, The Petrine Revolution in Russian Architecture. Chicago 1988.
Grandien, Bo, Drömmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmästare och ideföredlare. Lund 1974.
Imperatorskaja Akademija Hudozhestv. Jubilejnyj spravotshnik 1764–1914. S.a.
Koukkunen, Heikki, Uudenkaupungin rauhasta nykypäiviin. Teoksessa ortodoksinen kirkko Suomessa. Lieto 1979.
Käkisalmen historia. Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan vaiheita. Kirjoittaneet Erkki Kuujo, Eino Puramo, J. Saranen. Lahti 1958.
Lehtikanto, Mirjam, C. A. Settererg uusgoottilaisen tyylin edustajana ja hänen toimintansa Vaasan lääninarkkitehtina vuosina 1853–1871. Helsinki 1943.
(Lehtikanto, Mirjam) Rakennettiin uusi Vaasa. Mirjam Lehtikannon kirjoituksia. Toim. Anna-Maija Salo. Vaasa 1981.
Lehtonen, Timo, Kinkki, Markku, ja Rovio, Hertta, Viaporin vaienneet kellot. Ortodoksinen kulttuuri 4/1990.
Lilius, Henrik, Suomalainen puukaupunki – Trästad i Finland – The Finnish Wooden Town. Rungsted Kyst 1985.
Mäkelä, Anneli, Vaasan historia, III. Vaasa 1983.
Närhi, Matti, Venäläiset joukot Suomessa autonomian aikana. Historiallinen Arkisto 83. Helsinki 1984.
Petander, C.-J., Vaasan Ortodoksisen kirkon lyhyt historiikki. Vaasa 1982.
Pettersson, Lars, Karjalaismalliset puupyhäköt. Teoksessa Ortodoksinen kirkko Suomessa. Lieto 1979.
Punin, A.L., Arhitektura Peterurga serediny XIX veka. Leningrad 1990.
Pöykkö, Kalevi, Suomen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen ortodoksiset kirkot. Teoksessa Ortodoksinen kirkko Suomessa. Lieto 1979.
Ringbom, Sixten, Nygotik, industriarkitektur och nyrenässans. Teoksessa Konsten i Finland. Helsingfors 1978.
Russkije hudozhniki v Rime. Sankt-Peterburgskija Vedomosti, n:o 228/1842.
Sadko, A. M., Rukovodstvo k ustrojstvu kamennyh i derevjannyh tserkvej. Saratov 1892.
Schultz, S. M., Hramy Sankt-Peterburga. Istorija i sovremennost'. Sankt Peterburg 1994.
Spisok russkih hudozhnikov k jubilejnomu spravotshniku imperatorskoj Akademii hudozhestv 1764–1919. s.a.
Stasov, V. V., Stat'i i zametki, ne vyshedshije v sobranije sotshinenii, II. Moskva 1954.
Suomalainen Wirsi- ja Ewankeliumikirja. Helsinki 1854.
Tommila, Päiviö, Suomen autonomian synty 1808–1819. Helsinki 1984.
Wickberg, Nils Erik, Privathus i Kronohagen i Helsingfors under empiretiden. Högfors 1978.

SUMMARY

Designs for a Greek Orthodox Church in Vaasa 1813–1852

The article discusses the Greek Orthodox church planned for the town of Vaasa between 1813 and 1852, and the various stages of this project. At the time, the town was situated some five kilometres further inland than present-day Vaasa. Between 1853 and 1862 a Greek Orthodox church of brick was erected, designed by Provincial Architect C. A. Setterberg and fitting well into the townscape. This stage was preceded by completely different plans for a church. These earlier stages of the process have not been discussed much in studies.

Five sets of designs for the proposed Greek Orthodox church of Vaasa have been found, and three different architects took part in the planning at various stages. Two of them have been recognized in earlier studies: C. J. E. Gustavson, Architect of Vaasa Province and Berndt Lohrmann, head of the State Board of Public Building. Their designs for the Greek Orthodox Church of Vaasa are discussed in the opening section of the study. But the third architect involved in the process alongside the Finnish-born Gustavson and the German-born Lohrmann has hitherto remained unknown. He was Alexander Kudinov, professor of architecture at the Academy of Fine Arts of St Petersburg. Gustavson and Lohrmann came from the sphere of western culture, but the project in which they were involved was associated with the eastern cultural sphere, which was alien to them and which had followed its own, separate course for a thousand years. Via the academicians of St Petersburg the church designs for Old Vaasa reveal contacts with the Tsar and his personal preferences in architecture.

Hitherto, the last three designs for the Greek Orthodox church of Vaasa have not been known in studies. They can be attributed, however, to Kudinov. This attribution is based on a source-critical analysis. Art-historical comparisons of the various designs confirm that they were prepared by the same architect.

None of the plans for the Greek Orthodox Church of Vaasa were ever realized. On the eve of the Crimean War, Nicholas I ordered the planning and design work to be moved to St Petersburg. Russian archives may possibly reveal more information on the interest in the Vaasa church felt by the tsar and his close circle. When Vaasa was completely destroyed in a disastrous fire in 1852, the planning of the new Greek Orthodox church was begun anew by a new architect.